

XIV Curs de Semiòtica i Lingüística

Urbino, juliol 1983

A. Semprini i F. Tropea

De l'11 al 30 de juliol es desenvolupà a Urbino, a cura del Centre Internacional de Semiòtica i Lingüística, el XIV curs d'estiu de Semiòtica, articulat com de costum en convenis, seminaris i tallers, i amb la participació de nombrosos estudiosos i estudiants provinents de països europeus i extraeuropeus.

Els arguments debatuts dins dels diferents cursos han tocat, com és tradicional en el Centre, camps disciplinaris aparentment llunyans els uns dels altres, però unificats per una aproximació multidisciplinària orientada a l'exploració de temes de frontera o, viceversa, a la revisió de camps clàssics «*sub specie semiotica*».

El que segueix és una relació, necessàriament sumària, dels treballs desenvolupats durant les tres setmanes.

Seminaris

C. Abastado (Universitat de París X)

«La biografia: per a una semiòtica de la biografia».

L'objecte del seminari, com es desprèn clarament del títol, fou la biografia, afrontada a totes les seves manifestacions (autobiografia, confessions, testimonis col·lectius) i segons els diferents suports que la manifesten (lletres, textos, cintes enregistradores). Allò que sorprèn de la biografia és la seva ambivalència; ésser, d'una banda, un relat, i per això lligada a l'imaginari i, de l'altra, ocupar-se de vides, episodis concrets i reals. És en aquest sentit que la biografia pot ésser considerada una pràctica social polimorfa.

L'autor s'ha enfrontat a aquesta qüestió intentant mostrar les diferents relacions que lliguen el subjecte als altres actors socials o literaris.

M. Bonfantini (Dames, Bolònia) i *A. Ponzio* (Bari)

«Diàleg i alteritat» (25-30 juliol).

L'objecte del seminari ha estat l'estudi del diàleg, un «diàleg sobre els diàlegs», en relació als diversos gèneres discursius i literaris. A partir dels estudis translingüístics de Bachtin i de la dialèctica signe-interpretant de Peirce, s'ha intentat establir una tipologia de diàleg capaç de tenir en compte la mesura de dialogicitat present en cada discurs, o bé la mesura de dialecticitat i canvi vers l'alteritat. El seminari, doncs, es desenvolupà en les direccions següents, aprofundides també per altres investigadors: a) Diàleg literari i gèneres dramàtics; b) Diàleg i pràctica del poder; c) Diàleg i univers telemàtic; d) Diàleg, música i improvisació; e) Diàleg i abducció.

P. Bouissac (Toronto)

«Etnosemiòtica de les «entrées» de pallassos en el circ tradicional europeu» (11-21 juliol).

Les actuacions dels pallassos, aspecte de primera importància en l'espectacle del circ, fou escollida com a objecte d'aquest seminari atès el complex entreteiximent d'elements semiòtics i antropològics que la caracteritzen. Partint de l'anàlisi directa d'algunes actuacions, el professor Bouissac va mostrar com sempre es troben, a l'interior d'aquests «microrelats», els components i els sistemes constitutius de la cultura contextual, que són posats en joc, manipulats, desmuntats i tornats a muntar amb resultats sempre diferents als de partença. Aquesta peculiaritat, segons l'autor, permet definir les actuacions de pallassos com a vertaders i propis textos metasemiòtics.

F. Casetti (Milà) i *S. Chatman* (Berkeley)

«Discurs i història. Problemes de l'enunciació fílmica» (11-14 juliol).

Després d'un reexamen crític de les recents teories narratològiques va ésser analitzat, durant aquest seminari, el nus teòric de l'enunciació fílmica: ¿en quins plans opera el discurs i quins subjectes de la posada en escena són implicats en la narració d'un text fílmic? Certs mecanismes particulars (aquells que contribueixen a crear el cèlebre i evanescent «específic fílmic») semblen poder contribuir a l'aclariment del problema. En el curs del seminari en van ésser escollits alguns (la subjectivitat, el cinema del cinema, el *flash-back*), que, per llur peculiaritat d'operadors semiòtics, situen el film a cavall entre «Discurs» i «Història». En el seminari estava prevista també la visió directa, amb successives descomposicions, dels films següents: *Citizen Kane*, d'Orson Welles; *El*, de L. Buñuel; *Blow up*, de M. Antonioni; *Fury* de F. Lang; *Rahomon*, de A. Kurosawa.

A. Cohen (San Diego)

«Semiòtica de l'epistolari» (18-30 juliol).

Seminari que s'ocupà de semiòtica i pràgmatica del text, un text particular com és el de la carta. Va ésser analitzat el procés de distribució dels rols actancials en un text, sobretot a partir del moment que intervé la divulgació editorial d'un intercanvi epistolar, que complica el ja complex mecanisme referencial en generar efectes de sentit multiplicats al llarg de l'eix autor-editor-lector. Prenent com a tema un text literari del Setcents (Laclos, *Les liaisons dangereuses*) Cohen desenvolupà el discurs sobre la interacció estratègica aconduïda sobre el text pels lectors de la carta, en una perspectiva que beu de les fonts dels estudis goffmanians i greimasians, fins a arribar a un reconeixement dels processos de significació a la literatura.

Ph. Dubois (Lieja)

«Teoria de la fotografia» (18-30 juliol).

La fotografia, el petit tros de paper impressionat, que molts conserven exhaurit en si mateix, objecte cristal·litzat i simple materialitat, és en realitat el punt terminal (i possiblement ni tan sols això) d'un procés llarg, complex i articulat, que implica una instància d'enunciació i és el resultat d'un fer que reclama la intervenció d'una competència estratificada. Per això no és possible separar la fotografia de l'acte que la realitza, un acte icònic, segons Dubois, que no acaba ni molt menys en la mateixa fotografia, ja que aquesta necessita de la circumstància d'interpretació i decodificació que són ja parcialment inscrites en l'origen de l'acte fotogràfic.

S. Golopendia-Eretescu (Brown Univ.)

«Tipologia dels agents semiòtics» (25-30 juliol).

L'objecte principal del seminari va ésser el concepte d'«agent semiòtic», vist en l'àmbit d'una praxiologia de la vida social. A partir dels estudis de la filosofia de l'acció i dels actes lingüístics d'Austin, la Eretescu assajà la possibilitat explicativa d'una semiopragmàtica que reconegués i tipologitzés els diferents agents semiòtics. En el curs de les diferents sessions, l'autora aclarí que una teoria unificant però articulada hauria d'analitzar el fenomen en temes de «rols» temàtics i modals. Més en detall foren presentades les figures del creador, executor, testimoni, destructor; mediador, observador, espectador, subjecte i informador.

G. Jefferson (Tilburg)

«Anàlisi conversacional» (18-23 juliol).

A l'interior de l'ampli univers de l'anàlisi conversacional, la Jefferson escollí alguns, entre els més estimulants, argumetns de les darreres investigacions en el sector. Va analitzar els rituals que «normalitzen»

successos extraordinaris; algunes regles de transcripció (pseudònims, caricatures i errors de pronunciació, rialles); el riure com a disjuntor-subversor de les converses «serioses»; l'articulació contínua i incessant del tòpic conversacional; o també l'articulació de converses sobreposades (*overlapping talk*). L'última part del seminari va ésser dedicada a un taller en el curs del qual alguns participants presentaren el mateix tòpic a dues coparticipants diferents, per poder establir com es reconstrueix el sentit d'una interacció lingüística.

I. Osolsobé (Brno)

«Semiòtica de l'ostentació» (15-27 juliol).

L'ostentació, l'acte de mostrar, és un d'aquells fenòmens que, escapant-se a la pertinença d'un sol camp disciplinar, fins ara han rebut poca atenció sistemàtica. La temptativa del prof. Osolsobé fou de descompondre aquest concepte, cercant de donar-li una definició al més precisa possible. Va tractar el problema tant des d'un punt de vista històric —analitzar el que han dit, sobretot els filòsofs, sobre l'ostentació fins avui—, com des del punt de vista més decididament semiòtic. Dins aquest marc poden ésser reconduïts a la categoria de l'ostentació fenòmens com el del llenguatge ostentatiu, l'exhibicionisme, l'ostentació (d'un mateix i dels altres), i fins i tot el Zen o la hinopshi.

T. Todorov (París)

«Diferències entre els homes i moral universal» (11-16 juliol).

La dialèctica entre valors universals i llibertat individual és un problema que acompanya almenys fa tres segles el pensament modern. ¿És possible reclamar la llibertat dels individus sense negar la possibilitat d'algun absolut moral? A aquesta pregunta va intentar donar resposta el professor Todorov amb el seu seminari, retrocedint fins al període, al segle XVII, en què va prendre cos aquest debat. Mitjançant una anàlisi aprofundida de quatre textos de quatre autors diferents (Diderot, Buffon, Montesquieu i B. Constant), Todorov mostrà com tots els termes de la qüestió van ésser ja aleshores enunciats amb claredat, subraïllant la modernitat del pensament del '700 dels esmentats autors.

T. Slama-Cazacu (Bucarest)

«Estructura del diàleg: "sintaxi dialogada" i "sintaxi mixta"» (11-16 juliol).

En aquest seminari va ésser afrontat l'estudi de la comunicació segons una aproximació dinàmico-contextual, que preveu precisos criteris metodològics per a la recollida del corpus i per a la recerca experimental. L'objecte principal d'anàlisi fou el diàleg, pres en la seva més important modalitat d'estructuració: existeix una «sintaxi mixta» per la qual és necessari tenir en

compte els components no verbals, i una «sintaxi dialogata» que necessita, per a la seva definició, d'una anàlisi formalitzada i una tipologia que aclareixi la dinàmica interna. Els criteris seguits per Slama-Cazacu per arribar a aquesta definició foren principalment psico-lingüístics, encara que també pragmàticament orientats.

Convenis

Retòrica del cos (gestos i mímica). 25-28 juliol

El cos humà, tant en la seva materialitat immanent com en els seus valors simbòlics i metafòrics, ha estat sempre subjecte de reflexions, de manipulacions i fins sovint de violències. Aquest ha estat, en un cert sentit, el fil que ha lligat les nombroses comunicacions desenvolupades durant el conveni «La retòrica del cos». Si emergí alguna indicació comuna fou precisament el fet que, analitzant amb atenció les diferents pràctiques exercides sobre el cos en les diverses èpoques i cultures, és possible obtenir precioses informacions de més amplitud a l'entorn de la cultura i de l'època en què s'han desenvolupat les pràctiques estudiades.

Es va dedicar una gran atenció a la representació del cos a la pintura (relacions de Calabrese, Marin, Gandelmann). Calabrese, per exemple, mostrà com en el '500 els pintors, per poder continuar pintant cossos nus van haver d'elaborar un vertader i precís sistema retòric en la disposició dels cossos, per reguardar-se de la censura del Concili de Trento. Altres estudiosos (relacions de Magli, Demoris, Delvaux) subratllaren el fet que, sempre a partir del '500, el cos i en particular el rostre són descoberts com a suports de les passions de la cultura en la qual són inscrits. Per aquesta raó són diligentment segmentats, catalogats, instituint d'aquesta manera uns complexos recorreguts de decodificació que, aparentment, intenten assolir la veritat immanent de l'ànima.

El cos com a matèria de manipulació de violència va ésser, per la seva banda, el centre d'atenció de nombroses comunicacions de tall històrico-antropològic (relacions de G. Calame-Griaule, P. Marchal, G. Didi-Huberman). P. Marchal es va ocupar de l'hordalia, mostrant com aquest procediment es basa en la convicció que el cos, donat el seu origen diví, si és sotmès a sol·licitacions extremes, no pot mentir, al contrari de la paraula o del pensament sobre els quals el control humà és més directe i per això més capaç de mentir.

En un conveni dedicat al tema del cos no podia mancar, finalment, la contribució dels cinèsics de l'escola dels Estats Units (relacions de Winkin, Sigman) i d'altres escoles (Frey), els quals, a més de donar a conèixer els resultats més recents de la recerca cinèsica, mostraren com la utilització interdisciplinària de llurs estudis pot aportar interessants indicacions als

altres camps del saber. Per exemple Frey subratlla la importància d'alguns aspectes de la flexió lateral del cap, que sembla tenir un paper molt important en la regularització dels intercanvis interpersonals. Aplicat a la pintura, aquest principi pot explicar les raons del particular tipus de decodificació de certes postures, suggerit en relació a la flexió del rostre.

La Repetició i la Serialització en el Cinema i en la Televisió (15-17 juliol).

Aquest conveni va ésser projectat amb la col·laboració de la Mostra Internazionale del Nuovo Cinema di Pesaro, dirigit per Lino Micciché.

Les relacions foren poques però denses, amb l'objecte de deixar temps per a la discussió que, de fet, va ésser animada i interessant. El conveni es va obrir amb la intervenció d'Umberto Eco, que proposà al públic una tipologia de les serialitats possibles, des de l'Orlando d'Ariosto fins a les telenovel·les brasileres. En síntesi, va dir Eco, el fenomen de la serialització no és una invenció contemporània, encara que ha estat el mitjà tecnològic (cinema i/o televisió) el que ha rellançat una estètica amb forta preponderància iterativa. Però justament les dimensions de la qüestió inciten a una circumscripció de l'objecte d'anàlisi per evitar els perills d'hibridació i d'ocultació. Però això es fa necessari operar una reducció dels serials en llurs elements constitutius, a la recerca d'unitats formals susceptibles de variacions, tant en l'aspecte de la producció com en el gaudi per part d'immenses audiències que constitueixen el destinatari de l'espectacle serial: *Dynasty*, per exemple, mobilitza una competència enciclopèdica i una circulació intertextual tan important com un quadre de Pollock; del que es tracta és d'examinar la modalitat específica.

La relació de S. Chatman va orientar-se més cap a la vessant sociopolítica. Chatman analitzà les transformacions estructurals i ideològiques que sofreix un producte de la cultura «alta» quan esdevé serialitzat per al públic televisiu. L'exemple discutit fou la reducció televisiva del film *MASH* de R. Altman. La constant manipulació dels continguts transgressius del film originari mostren molt bé el funcionament d'una estètica de la serialitat, versió *soft* i esmussada d'estètica (poètica) altrament ben significativa.

Sobre arguments semblants va versar la relació de G. Tinazzi, la qual va ésser dedicada al concepte romàntic de la unitat de l'obra d'art contraposat a la serialitat típicament industrial i contemporània dels objectes artístics de consum. Aquest mite, encara influent segons l'autor, no permet de captar l'oposició pertinent entre *serialitat* i *invenció*, que travessa horitzontalment l'univers de la manipulació. Els qui manipulen amb enorme mestria els arquetipus artístics occidentals són els productors de *cartoons* serials japonesos: precisament J. Aumont parlà de l'estètica de Goldrake, subratllant que productes del gènere mostren una estètica típicament industrial

fonamentada sobre un ús constant de l'esquematització, de la repetició i de l'èmfasi.

La relació d'Omar Calabrese va cloure el conveni d'una manera més problemàtica que no pas resolutòria: va posar en discussió la categoria de la serialitat, cul de sac dintre el qual es cataloguen fenòmens basant desparellats. Després d'haver examinat les diferents accepcions del terme, l'autor suggerí una nova categoria, la de «rèplica», que desperta una enorme fascinació sobre l'imaginari espectacular de l'home-massa, com ho demostra tota la producció cinematogràfica «fantàstico-científica» moderna.

Pragmàtica arquitectònica (29-30 juliol).

La pràctica arquitectònica, en el sentit ampli que la relaciona amb la pràctica artística, emergeix en els anys vuitanta d'un llarg període de crisi i canvi. Seguint una tendència general que marca un replegament basant evident sobre el propi camp operacional específic, també l'arquitectura i la reflexió sobre la seva praxi intenten, avui, limitar les incursions en els territoris artístics exteriors, encara que no siguin del tot estranys, en un intent de reconstruir un estatut teòric específic. En aquest sentit es mogué aquest mini-conveni, en el qual participaren pocs però qualificats estudiosos (Marin, Rivkin, Goetz, Brusatin, etc.). Dues foren en particular les direccions d'aprofundiment: d'una banda, la que, abandonant un cert tipus d'especulació filosòfica, cercava de determinar el sentit estètic de l'obra arquitectònica, en una perspectiva quasi autoreferencial; d'altra banda, la que aclaria allò que pot ésser vist com l'«efecte» arquitectònic, el qual estén el seu radi d'acció més enllà del simple objecte habitualment reconegut com «arquitectònic», i s'aplica a nivell teòric a qualsevol objecte artístic.

En cert sentit, la definició —perseguida pel conveni— d'un concepte de «*propium*» arquitectònic només pot ésser assolit alliberant els valors més oberts d'aquest concepte que es presten a les utilitzacions més diverses.

Babel: la multiplicitat com a confusió dels llenguatges (21-23 juliol).

És difícil resumir un conveni sobre un tema tan delicat i omnicomprensiu. I, de fet, els objectius de la trobada no foren certament els de presentar una línia resolutiva del problema sinó una exploració rizomàtica sobre Babel: Babel com a mite, utopia, maledicció divina, com a sorgiment de la cultura i de la mateixa possibilitat del llenguatge.

Les relacions presentades van ésser riques i pluridisciplinàries: un seguit «babèlic» d'historiadors de l'art, de les religions, de filosofia, estudiosos de literatura i semiòtics, tots ells interrogant-se sobre un tema de la cultura clàssica que, segons alguns, és un element constitutiu de la cultura contemporània que ha assumit, per a projectar-la sistemàticament, la instància de multiplicadora del llenguatge. Almenys una noció emergí

clarament en el curs del conveni: la cultura moderna, a partir del '500, ha imprès una torsió, quasi un bolc, al mite bíblic de Babel. Es tracta del pas des d'un sentit d'amenaça incumbent al concepte de traduïbilitat (M. Perniola), és a dir, la constitució mateixa d'un paradigma històric del *trànsit* com a lloc humà cognitiu i existencial. Això es troba també en la representació artística del mite de Babel: ja no més refiguracions de la inutilitat del coneixement humà sinó sobretot explicació de l'origen de les llengües; projecte de classificació del saber (O. Calabrese); o, fins i tot, representació del sublim, *súmmum* de la representació, inefable i fora de mesura, encara que, en conjunt, estigui del tot dins de la mesura (L. Marin).

El problema principal en relació a Babel és el d'una interpretació de segon grau, una lectura crítica de com les cultures han llegit aquest mite fortament evocatiu: des de la lectura aggàdica i cabalística (C. Caudelmann) com a càstig de la idolatria i de la «cristal·lització del sentit», fins a la de la imaginació literària (I. Almeida) com a joc (en el sentit fort del terme) entre multiplicitat i representació, o també com a muntatge impossible d'escriptura (D. Sibony). Un altre recorregut epistemològic possible és el que opera en clau de lectura semàntica del mite (P. A. Braandt), amb una investigació de l'estructura narrativa del text bíblic o directament del seu arquetext, «Ur», o pre-text (C. Juhl).

Des de l'arqueologia del saber fins a la reflexió sobre l'operativitat contemporània de Babel, les coordenades espàcio-temporals, a més de les opcions epistèmiques, són increïblement nombroses, i el conveni només arribà a assenyalar alguns vectors de pertinença explicativa (que no és poca cosa) per a un problema així de complex.

Taller sobre semàntica (18-20 juliol).

Dins d'un ampli ventall de propostes, el Centre de Semiòtica organitzà una trobada amb diversos estudiosos de semàntica per fer atenció a les noves tendències de la disciplina. En el taller participaren, entre altres, A. Cicourel, G. Fauconnier, F. Recanatì, Ch. Travis, etc., els quals, d'una banda, ressaltaren l'escassa capacitat explicativa de tota una teoria semàntica fonamentada principalment sobre bases filosòfiques i, de l'altra, presentaren els últims treballs efectuats. Aquests treballs posen en qüestió el propi aparell terminològic usat des de fa uns anys: existeixen realment contextos intensionals? (Travis); ¿la temàtica dels móns possible no hauria d'ésser reformulada en termes de «micromóns» o de «models parcials»? (O. Dahl). Interrogants com aquests (exemples d'un nou estatut teòric que la semàntica cerca amb esforç de síntesi i d'anàlisi puntual i circumstancial) foren examinats tant al llarg de les relacions com en la discussió, on emergiren les qüestions més importants de la semàntica actual. També van ésser afrontats pels participants problemes de caire metodològic, com el de l'opacitat o

indefinició de les descripcions (G. Joup) i dels universos de referència, o com el de la rigidesa referencial dels espais significants socials i mentals (F. Recanati). Gairebé tots els participants eren de llengua anglosaxona, la qual cosa mostra l'interès que la problemàtica semàntica té en aquests països amb forta tradició d'estudi en el sector.

Anàlisi filmica (cinema italià i italo-americà) (18-20 juliol).

Certament, no és cap novetat reconèixer que molts dels més importants directors de cinema americans han estat d'origen italià. El que pot constituir motiu d'interès és la temptativa, a la qual aquest conveni ha contribuït en gran mesura, d'investigar a fons de quina manera i fins a quin punt es pot parlar d'una homogeneïtat de valors, de continguts, d'«estil», entre aquests directors. És a dir, estudiar l'assumpte semblantment al que ha estat fet per als directors alemanys emigrats a Amèrica en els anys trenta i quaranta, o per als directors hebreus.

El problema, en relació als italians, és més complicat (encara que també enriquit) pel fet que la contribució italiana a la cinematografia dels Estats Units no es limita a un sol període, sinó que dura des dels primers decennis del segle. Per això el conveni ha subratllat la necessitat de recuperar la dimensió històrica de la cinematografia italo-americana, al costat d'una recerca sincrònica. És el que va fer per exemple N. Browne, que va fer notar, en relació als films de F. Capra, que aquests estaven centrats sovint en dues institucions socials: la impremta i el sistema bancari, amb l'objecte de facilitar l'assimilació a l'«*american way of life*» per part de les diferents cultures que en els anys trenta convergien als Estats Units. És impossible fer un resum, fins i tot sumari, de les nombroses relacions presentades en el conveni; però pot afegir-se a manera de conclusió que un dels temes més debatuts, potser pel seu interès prospectiu, fou el que es refereix a la influència de la cinematografia italo-americana sobre els gustos del públic americà i sobre altres directors dels Estats Units. Pensem solament en l'enorme èxit, no sols de públic, que assoliren els films de M. Scorsese o de S. Stallone.